

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **“Особливості розвитку мислення в учнів
з порушеннями інтелекту”**

Виконала: студентка 2 курсу групи
KorOs1-M18z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою
Олігофренопедагогіка. Логопедія
Шеремета Галина Миколаївна

Керівник:

Рудзевич І.Л., кандидат психологічних
наук, доцент кафедри психолого-медико
-педагогічних основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Науково-теоретичні засади розвитку мислення дітей з порушеннями інтелекту	7
1.1. Мислення як психічний процес	7
1.2. Особливості психічного розвитку дітей з порушеннями інтелекту	19
1.3. Характеристика мислення дітей з порушеннями інтелектуального розвитку	26
Висновки до першого розділу	34
РОЗДІЛ II. Особливості розвитку мислення у дітей з порушеннями інтелекту	36
2.1. Обґрунтування та розробка методики обстеження мисленнєвих процесів у дітей з порушеннями інтелекту	36
2.2. Дослідження мисленнєвих процесів у дітей з порушеннями інтелекту. ..	45
2.3. Розробка завдань для корекції та розвитку мисленнєвих процесів в учнів з інтелектуальними порушеннями на уроках математики	69
Висновки до другого розділу	78
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією зі специфічних функцій навчального процесу в спеціальному закладі освіти для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є корекційна спрямованість змісту, форм та методів навчання і виховання учнів. Успішно виконати завдання, які стоять перед таким освітнім закладом можливо лише тоді, коли всі педагогічні заходи спрямовуються на подолання або ослаблення порушень психічного та фізичного розвитку школярів даної категорії. Отже, корекційну спрямованість процесу навчання в даному закладі освіти не можна розглядати як окрему ділянку або додаток до основного змісту його роботи. Корекційна спрямованість навчання становить суть навчально-виховного процесу, який в ньому організовується.

Математика в спеціальному закладі освіти для дітей з порушеннями інтелекту виконує одне з важливих завдань їхнього навчання – подолання недоліків їх пізнавальної діяльності і особистісних якостей. Математика як навчальний предмет містить необхідні передумови для розвитку пізнавальних здібностей учнів, корекції інтелектуальної діяльності й емоційно-вольової сфери. Формуючи у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку на наочній і наочно-діяльнісній основі перші уявлення про число, величину, фігуру, вчитель одночасно ставить і вирішує в процесі навчання математики завдання розвитку наочно-діяльнісного, наочно-образного, а потім – і абстрактного мислення цих дітей. На заняттях з математики в результаті взаємодії зусиль учителя та учнів (за направляючого й організуючого впливу педагога) розвивається елементарне математичне мислення школярів, формуються і коригуються такі його форми, як порівняння, аналіз, синтез, розвиваються здібності до узагальнення й конкретизації, створюються умови для корекції пам'яті, уваги та інших психічних функцій.

Особливості психічного розвитку осіб різного віку були предметом

вивчення Дж. Батчер, А. Бодальова, Л. Виготського, Л. Занкова, Б. Зейгарника, О. Запорожця, Р. Карсона, Г. Костюка, О. Леонтєва, О. Лурія, С. Максименка, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейна та інших.

Психічний розвиток дітей з порушеннями інтелектуального розвитку вивчали Й. Белякова, Л. Виготський, О. Гаврилов, Л. Занков, Д. Ісаєв, В. Лубовський, М. Матвєєва, М. Певзнер, В. Петрова, Б. Пинский, С.Я. Рубинштейн, А. Селецький, В. Синьов, О. Хохліна т інші. Педагогічний аспект організації корекційної роботи з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку вивчали В. Бондарь, О. Гаврилов, С. Данильченко, І. Єременко, Є. Кулеша, В. Левицький, Т. Лещинська, В. Липа, Т. Лісовська, О. Ляшенко, С. Миронова, Т. Сак, В. Синьов, Л. Шипіцина та інші.

У даних дослідженнях відзначається, що яка б не була причина виникнення інтелектуальних порушень, які б складні відхилення нервової системи її не супроводжували, поряд з розпадом відбувається і розвиток. Саме тому виховання і навчання дітей з порушеннями інтелекту – це нагальна необхідність для цієї категорії школярів. Освітні процес з такими дітьми, розвиток яких значно утруднений наявністю ушкоджень головного мозку, вимагає особливої майстерності педагогів, особливих, спеціально створених технік і методик. Лише через навчання з урахуванням їхніх психофізичних можливостей ми можемо сформувати у них особистість, яка зможе адаптуватись до соціального середовища і, по можливості, стати певною мірою соціально ціннісним суб'єктом.

Мета дипломного проекту – дослідження мисленнєвих компонентів дітей з порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку і розробка завдань математичного спрямування для використання на уроках і під час самопідготовки з метою проведення корекційно-розвивальної роботи.

Об'єкт дослідження – особливості розвитку мислення у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – вивчення деяких компонентів мислення в дітей

з порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку.

Мета, об'єкт та предмет дослідження дозволили обґрунтувати його **завдання:**

1. Аналіз загальних та спеціальних психолого-педагогічних досліджень мисленнєвих процесів у дітей з типовим розвитком та з порушеннями інтелекту.
2. Обґрунтування дослідження деяких мисленнєвих процесів у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку.
3. Аналіз проведеного дослідження деяких мисленнєвих процесів у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку.
4. Обґрунтування та розробка завдань математичного змісту з метою проведення корекції та розвитку мисленнєвих процесів у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку на уроках та у процесі самопідготовки.

У процесі дослідження ми використовували такі **методи:** аналіз загальної та спеціальної літератури, вивчення педагогічного досвіду, бесіда, констатуючий експеримент, кількісний і якісний аналіз отриманих результатів.

Науковість дослідження. Зроблено теоретичні узагальнення досліджень мислення як психічного процесу суб'єкта, охарактеризовано особливості психічного розвитку дітей з порушеннями інтелекту легкого ступеня і зацентровано увагу на особливості формування у них мисленнєвих процесів як основи становлення цілісної особистості.

Практичне значення дипломного дослідження полягає в тому, що обґрунтовано та скомпановано завдання на дослідження в учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку: сформованості мисленнєвих операцій ідентифікації, співвіднесення, а також цілеспрямованості діяльності; умінь довільного сприймання, здатності послідовно, розчленовано аналізувати конкретні ситуації, бачити в них значущі, смислоутворюючі зв'язки, враховуючи їх, використовувати логічні дії, уміння користуватися зразками, зв'язати з ними власні практичні дії; здатності здійснювати перцептивні узагальнення на основі

класифікації геометричних фігур за зразками-еталонами; вмінь співвідносити множини предметів із заданими фіксованими зразками. Визначено напрямки становлення цих мисленнєвих операцій у дітей з порушеннями інтелекту на початку шкільного навчання і запропоновані завдання корекційно-розвивального спрямування, які можна використовувати як на уроках, так і в процесі самопідготовки.

У дослідженні приймало участь 12 учнів з порушеннями інтелектуального розвитку 1-го класу, які навчаються у Головненській спеціальній школі “Центр освіти” Волинської обласної ради.

Апробація роботи. Дипломне дослідження було апробоване на II Студенському форумі (з міжнародною участю) 2-3 квітня 2020 року і конференції студентів та магістрантів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вийшла з друку стаття: *Характеристика мислення дітей з порушеннями інтелектуального розвитку // Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології / за ред. Н.С. Гаврилової. Вип.13. частина 1. Кам’янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. 2020. С.271-278.*

Структура роботи. Дипломне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних 94 джерела.

ВИСНОВКИ

1. Безпосередній і узагальнений характер мислення забезпечує пізнання людиною як явищ, так і їх сутності. Завдяки мисленню, людина відображає не тільки те, що може бути безпосередньо сприйнято за допомогою органів чуття, але й те, що приховано від чуттєвого сприйняття і може бути пізнано лише в результаті аналізу, порівняння, узагальнення, абстрагування. Мислення допомагає встановлювати різноманітні зв'язки та відносини. Особливо велике значення воно має для встановлення причинно-наслідкових зв'язків, розкриття яких, з однієї сторони, дозволяє зрозуміти, як і чому виникає те чи інше явище, а з іншої – створює його.

Навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку розглядається як основна умова корекції їхнього розвитку разом з іншими видами діяльності, зокрема працею, спілкуванням і є детермінуючим фактором формування їхньої готовності до соціальної адаптації. Забезпечення здатності цих дітей до адаптації у змінених умовах соціального життя є найважливішою освітньою метою, оскільки погіршення адаптаційної поведінки як наслідок субнормального інтелектуального функціонування є основною суттєвою ознакою порушень інтелекту.

Вищі психічні функції, до яких безпосередньо відноситься мислення – це та сфера, що має вирішальне значення для вирівнювання наслідків порушення і створює можливості для педагогічного впливу. Теоретичний аналіз питання про особливості розвитку мисленнєвих процесів у дітей із зниженими інтелектуальними можливостями дав нам змогу стверджувати що допомога дорослого може значно підвищити рівень пізнавальної діяльності дітей даної групи.

2. У дослідженні нами підбирались завдання, виконання яких передбачало вивчення розгорнутості мисленнєвого процесу. Комплекс невербальних завдань склали завдання наочно-дійового типу, виконання яких передбачає послідовність

однотипних перцептивно-орієнтувальних дій, що створювало умови для використання різного роду пошукових спроб, практичного орієнтування, самонавчання в оволодінні способом дії. Матеріал до завдань складали знайомі з досвіду дітей предмети та їх зображення. Передумовою їх виконання мало бути впізнавання і розрізнення об'єктів та набуті елементарні знання про їх призначення. Це забезпечувало доступність самостійного виконання завдань або у співпраці з дорослим.

Суть мисленневих операцій, закладених в змісті запропонованих завдань, полягала переважно в систематизації об'єктів за їх зовнішніми ознаками, в умінні використовувати зразки, еталони, здійснювати ідентифікацію, дії моделюючого характеру, встановлювати схожість і відмінність, виділяти істотні ознаки, здійснювати перцептивне узагальнення та групування. Це дії інтелектуального типу, рівень сформованості яких у дитини виступає показником оцінки її мисленнєвого розвитку. Всі завдання методики передбачали різну допомогу, що надавалась у порядку поступового спрощення складності завдання на різних етапах його виконання – як на етапі включення дитини у процес виконання, так і на етапі орієнтування в умовах задачі і виборі способу розв'язання.

3. Результати виконання завдання 1 на дослідження вміння ідентифікувати малюнки: 24,9% дітей мали середній рівень сформованості мисленневих процесів даного типу, а 58,5% – низький і 16,6% – елементарний рівень.

Результати виконання завдання на дослідження умінь довільного сприймання, здатності послідовно, розчленовано аналізувати конкретні ситуації, бачити в них значущі, смислоутворюючі зв'язки, враховуючи їх, використовувати логічні дії, уміння користуватися зразками, зв'язати з ними власні практичні дії: 8,3% школярів даної групи мають достатній рівень розвитку досліджуваних мисленневих процесів, 16,6% – середній рівень, 66,8% – відповідно низький, а 8,3% – елементарний.

Результати виконання завдання на дослідження здатності здійснювати

перцептивні узагальнення на основі класифікації геометричних фігур за зразками-еталона: 24,9% школярів даної групи мають достатній рівень розвитку досліджуваних мисленнєвих процесів, 50,2% – середній рівень, 16,6% – відповідно низький, а 8,3% – елементарний.

Результати виконання завдання на дослідження вмінь співвідносити множини предметів із заданими фіксованими зразками: 16,6% школярів даної групи мають достатній рівень розвитку досліджуваних мисленнєвих процесів, 41,9% – середній рівень, 24,9% – відповідно низький, а 16,6% – елементарний.

Результати виконання кожного завдання відповідно до рівнів засвоєння дозволяють зазначити, що при виконанні першого і другого завдання (на дослідження вміння ідентифікувати рисунки та на дослідження умінь довільного сприймання, здатності послідовно, розчленовано аналізувати конкретні ситуації, бачити в них значущі, смислоутворюючі зв'язки, враховуючи їх, використовувати логічні дії, уміння користуватися зразками, звіряти з ними) діти з інтелектуальними порушеннями в більшості мали низький рівень засвоєння. При виконання третього і четвертого завдання (на дослідження здатності здійснювати перцептивні узагальнення на основі класифікації геометричних фігур за зразками-еталонами та на дослідження вмінь співвідносити множини предметів із заданими фіксованими зразками) відповідно середній рівень засвоєння.

4. Потребу в цікавих завданнях у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку необхідно використовувати і спрямовувати з метою вирішення певних навчальних і виховних задач. Якщо діти зацікавлені роботою, позитивно емоційно налаштовані – ефективність заняття помітно зростає. Формування будь-яких навичок і вмінь у дітей з порушеннями інтелекту вимагає не лише великих зусиль, тривалого часу, але й однотипних вправ. Нетрадиційні дидактичні завдання дозволяють одноманітний матеріал зробити цікавим, надати йому привабливої форми. Позитивні емоції, які виникають під час виконання таких завдань, активізують діяльність дітей, розвивають їхню довільну увагу, пам'ять.

Виконуючи такі завдання діти непомітно для себе вирішують достатньо велику кількість арифметичних дій, тренуються в лічбі, розв'язують задачі, збагачують свої просторові, кількісні й часові уявлення, виконують аналіз і порівняння чисел, геометричних фігур. Цікаві завдання, розроблені спеціально з навчальною метою, сприяють і загальному розвитку дітей, розширенню їхнього бачення світу, збагаченню словника, розвитку мовлення, вчать використовувати математичні знання у змінених умовах, в новій ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бодалев А.А. Психология личности. М.: Изд-во МГУ, 1988.

1. Богданович М.В. Картки з математичними завданнями для самостійної роботи учнів 1 класу чотирирічної школи. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 64 с.
2. Брушлинский А. В. Мышление: процесс, деятельность, общение. М., 1982. 461 с.
3. Выготский Л.С. Лекции по психологии. СПб.: СОЮЗ, 1997. 144 с.
4. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. М.: Просвещение, 1995. 527 с.
5. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
6. Гаврилов О.В. Психолого-педагогічна характеристика легкої, помірної, тяжкої та глибокої розумової відсталості // Проблеми сучасної психології. 2011. Випуск 11. С.124-136.
7. Гаврилов О., Кулеша Є., Левицький В., Липа В., Ляшенко О., Данильченко С. Прикладна корекційна психопедагогіка: олігофренопедагогіка. Вид-во 2-е, перероб. і доп. / за ред. О. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ТОВ "Друк-Сервіс", 2017. 600 с.
8. Гільбух Ю.З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра: психологія, діагностика, педагогіка. К.: Ін-т психології АПН України, 1993. 272 с.
9. Головина Т.И. Группировка й анализ изображений сходных зоологических объектов умственно отсталыми учащимися / Умственное развитие учащихся вспомогательных школ. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961.
10. Дефектологічний словник // за ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. К.: МП Леся, 2011. 528 с.
11. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, затверджений постановою Кабінету Міністрів

України від 21 серпня 2013 р. № 607.

12. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / С.В. Трикоз, Г.О. Блеч. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.

13. Эльконин Б.Д. Психология развития. М.: Академия, 2001. 144 с.

14. Еременко І.Г. Олігофренопедагогіка. К.: Радянська школа, 1985. 386 с.

15. Загальна психологія / за ред. С.Д. Максименка. Вінниця: Нова Книга, 2004. 704 с.

16. Загальна психологія: Підручник / О.О. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Либідь, 2005.

17. Закон України “Про освіту” від 05.09.2017 р. №2145-VIII. Голос України №178-179 від 28.09.2017 р.

18. Занков Л.В. Психология умственно отсталого ребенка. М.: Учпедгиз, 1939.

19. Зейгарник Б.В. Патология мышления. М.: Изд-во МГУ, 1962.

20. Інклюзивна освіта в ДНЗ / Г.Ю. Кравченко, Г.О. Сіліна. Х.: Вид-во «Ранок», 2014. 176 с.

21. Исаев Д.Н. Умственная отсталость у детей и подростков. Руководство. СПб.: Речь, 2003. 391 с.

22. Калмыкова З.И. Продуктивное мышление как основа обучаемости. М., 1981.

23. Карлсон Р., Батчер Дж., Минека С. Анормальная психология. СПб.: Питер, 2004. 1167 с.

24. Консультативно-діагностичний супровід дітей з особливими освітніми потребами в діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій / Жук Т.В., Ілляшенко Т.Д., Луценко І.В. та ін.; за ред. А.Г. Обухівської. К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 247 с.

25. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / під ред. Л.М. Проколієнко; Упор. В.В. Андриєвська, Г.О. Губко, О.В. Проскура. К.: Радянська школа, 1989. 608 с.

26. Крутецкий В.А. Психология. М.: Просвещение, 1986. 336 с.

27. Леонтьев А.Н. Основы психолінгвістики. М., 1997.

28. Лещинская Т.Л. Особенности образования взрослых (18+) с интеллектуальной недостаточностью / Т.Л. Лещинская, Т.В. Лесовская, Т.Н. Юрок. Адукацыя і выхаванне. Минск, 2016. №3. С.70-77.

29. Леонтьев А.Н. Проблемы развития педагогики. М.: Издательство московского ун-тета, 1972. 574 с.

30. Липа В.О. Психокорекційна педагогіка (олігофренопедагогіка) в практиці інклюзивного навчання. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Моторіна, 2017. 356 с.

31. Лисовская Т.В. Педагогическая система непрерывного образования в Республике Беларусь лиц с тяжёлыми множественными нарушениями развития // Т.В. Лисовская. Минск: Четыре четверти, 2017. 232 с.

32. Лисовская Т.В. Изучение образовательных потребностей взрослых с интеллектуальной недостаточностью, проживающих в психоневрологических домах-интернатах Республики Беларусь / Т. Лисовская // Опыт создания образовательного пространства в период деинституализации в Республике Беларусь: Сборник материалов по итогам проекта "Белорусь на пути деинституализации. Создание образовательного пространства для людей (18+) с интеллектуальным недугом" / Под ред. К.С. Блай, Т.В. Лисовской. Минск: Четыре четверти, 2017. С.154-162.

33. Лисовская Т.В. Педагогические основы воспитания и обучения детей с тяжёлыми множественными психофизическими нарушениями: пособие. В 2 ч. Ч.1. Гродно: ГрГУ, 2015. 70 с.

34. Липманн О. Психология профессий / пер. с нем. под ред. Л.Г. Оршанского. Пг.: «Academia», 1923. 106.

35. Лурия А.Р. Высшие корковые функции и их нарушение при локальных поражениях мозга. М., 1962.

36. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. М.: Медицина, 1973. 374 с.

37. Международная классификация болезней (10-й пересмотр): Классификация психических и поведенческих расстройств. К.: Факт, 1999.

38. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників. Авторський колектив: Стадненко Н.М., Ілляшенко Т.Д., Борщевська Л.В., Обухівська А.Г. Кам'янець-Подільський: Абетка, 1998. 144 с.

39. Методика навчання учнів 1-4-х класів спеціальної школи / за ред. О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ТОВ "Друк-Сервіс", 2011. 312 с.

40. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.

41. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.

42. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвеева. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264с.

43. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. М.: Академия, 2000. 456 с.

44. Немов Р.С. Психология. М.: Просвещение, 1990. 301 с.

45. Обухівська А.Г. Научуваність як діагностичний показник розумового розвитку дошкільників Автореферат канд. дисерт. Київ, 1998. 19 с.

46. Общая психология / В.В. Богословский, А.А. Степанов, А.Д. Виноградова и др.; под ред. В.В. Богословского. М.: Просвещение, 1981. 383 с.

47. Основи психології / за ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. К., 1995.
48. Основи спеціальної дидактики / під ред. І.Г. Єременка. К.: Радянська школа, 1975. 294 с.
49. Певзнер М.С. Дети-олигофрены. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959.
50. Певзнер М.С., Лубовский В.И. Динамика развития детей-олигофренов. М.: Педагогика, 1963. 219 с.
51. Петровский А.В., Ярошевський М.Г. Психология. М.: Академия, 2000. 512 с.
52. Пиаже Ж. Избранные психологические труды: Пер. с англ. и фр. М.: Международная педагогическая академия, 1994. 640 с.
53. Пиаже Ж. Схемы действия и усвоения языка / под ред. Ю.С. Степанова. М.: Радуга, 1983. С.133-136.
54. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. М.: Л., 1932.
55. Петрова В.Г. О некоторых особенностях усвоения текста умственно отсталыми школьниками // Специальная школа. М. 1958. Вып. 3.
56. Петрова В.Г., Белякова Й.В. Психология умственно отсталого школьника (олигофренопсихология). М.: Изд-во РОУ, 1996.
57. Пинский Б.И. Психологические особенности деятельности умственно отсталых школьников. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962.
58. Постанова КМУ “Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами” від 21.08.2013 р. № 607. Голос України.
59. Програма з математики для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей (помірна, тяжка, глибока розумова відсталість) підготовчий, 1-4 класи. Укладачі: Волнянська Н.В., Юр'єва Ю.М., Засуха Г.П. Рекомендовано листом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/11-10293 від 25.06.12.

60. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року №2145-VIII
Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

61. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001р. №2402-III
[Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

62. Проблемы высшей нервной деятельности нормального и аномального
ребёнка / Под ред. А.Р. Лурия. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958.

63. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб., 1998.

64. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого ребенка. М.:
Просвещение, 1986.

65. Сак Т.В. Особлива дитина: Від народження до 6 років: Поради батькам.
К.: Літера ЛТД, 2008. 144 с.

66. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: в 2 ч.
К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. Ч.1. 241 с., Ч.2. 223 с.

67. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка.
Частина 2. Навчання і виховання дітей. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова,
2009. 224с.

68. Синьов В.М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та
пенітенціарії. К.: МП Леся, 2010. 779 с.

69. Синьов В.М. Розумова відсталість як педагогічна проблема. К.: 2007.
137с.

70. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово
відсталої дитини: підручник. К.: Знання, 2008. 359 с.

71. Сеген Э. Воспитание, гигиена и нравственное лечение умственно-
ненормальных детей. Пер. с фр. М.П. Лебедевой/ под ред. В.А. Енько. СПб.: Изд.
М.Л. Лихтеншандт, 1903. 8, XLVIII, 319 с.

72. Селецкий А.И. Психология и психопатология слабоумия. К.: Радянська
школа, 1981. 140 с.

73. Сеченов И.М. Избранные философские и психологические

произведения. М.: Госполитиздат, 1947.

74. Сеченов И.М. Рефлексы головного мозга: [Попытка свести способ происхождения психических явлений на физиологические основы]. Л.: Прибой, 1926. 123 с.

75. Соловьёв И.М. О памяти имбецилов. М.: ЦИЭТИН, 1972. 94 с.

76. Соловьев И.М. Особенности познавательной деятельности учащихся вспомогательной школы. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1953.

77. Стадненко Н.М. Педагогическое изучение аномальных детей: Основы обучения и воспитания аномальных детей. М.: Педагогика, 1965.

78. Стадненко Н.М., Илляшенко Т.Д., Обуховская А.Г., Жук Т.В. Диагностика отклонений в умственном развитии учащихся. К.: Освіта, 1991.

79. Сучасні проблеми спеціальної освіти: теорія, досвід, інновації: монографія / за ред. І. Татьянчикової. Слов'янськ: Вид-во Б. Моторіна, 2017. 250 с.

80. Тарасун В.В., Гаврилова Н.С. Особливості навчання математики молодших школярів з порушеннями мовленнєвого розвитку: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП Мишинський В.С., 2007. 268 с.

81. Тищенко В.В. К исследованию мыслительных операций (составляющих интеллектуального компонента речевой деятельности) у умственно отсталых дошкольников //Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія соціально-педагогічна. Випуск 2. Соціальна робота у сфері освіти: проблеми професійної підготовки та діяльності (у двох томах). Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2000. Том 1. С.103-108.

82. Цветкова Л.С. Методика нейропсихологической диагностики детей. Изд. 3-е. М.: Педагогическое общество России, 2000. 128 с.

83. Шиф Ж.И. Особенности умственного развития учащихся вспомогательной школы / Психологическая наука в СССР. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960.

84. Штерн В. Умственная одарённость: Пер. с нем. СПб.: Союз, 1997. 128 с.
85. Шипицына Л.М. “Необучаемый” ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта. СПб.: Речь, 2005. 477 с.
86. Adam, Heidemarie (1993). Mit Gebärden und Bildsymbolen kommunizieren lernen. Würzburg: Edition Bentheim, 1993.
87. Binet A. Les idées modernes sur les enfants. Paris: Flammarion, 1911.
88. Griesinger V. Die Pathologie und Therapie der psychischen Krankheiten. Berlin, 1844.
89. Esquirol J. Des Maladies mentales considérées sous les rapports médical, hygiénique et médico-légal, v. 1-2, P., 1838.
90. Morel B. Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine. Paris: Jean-Baptiste Baillière, 1857. 23 с.
91. Sevenig, Heinz. Materialien zur Kommunikationsförderung von Menschen mit schwersten Formen cerebraler Bewegungsstörungen. Dusseldorf: Verlag Selbstbestimmtes Leben.
92. The ICD 10 Classification of Mental and Behavioural Disorders Clinical Descriptions and Diagnostic Guidelines. Geneva: World Health Organization, 1992.
93. Wilken, Etta (2006). Unterstützte Kommunikation. Eine Einführung in die Praxis. Stuttgart: Kohlhammer Verlag (Вилкен, Этта (2006)).